नं० ५१३२ से ५१३४ तक

नाम-"क" शतपथ ब्राह्मणं "क" शतपथ- "ग" ऋषितर्पणविधिः

कर्ता— x

पत्रसंख्या ३ पत्राणि ५ पत्र २ प० सं० — x

विषयः- "क" संहिता "ग" सूत्रपद्धतिः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

क. शतपथब्राह्मणे द्वादशकाण्डे पंचमाध्याये द्वितीयप्रपाठकसप्तमब्राह्मणम् ३

५
ख. शतपथब्राह्मणे त्रयोदशकाण्डे चतुर्थप्रपाठकाष्टमाध्यायः

ग. यजुर्वेदसंहिताब्राह्मणप्रतीकम्
ऋषितर्पणसूत्राणि च २

5132-34
F.=9

५१२२ — ५१२४

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

॥ॐ॥आरुणिः॥ यदेव दीर्घसत्त्रमग्निहोत्रं जुहुवत्सु वसन्निवेपेत जुहुयुरस्मा३ उ न ३ इति तद्धैके होतव्यं मन्यन्ते आगन्तोरिति त
द्दु तथा न कुर्यादित स्थानो वा एष तस्मै यदेनं शवदत्तायायाः इव जुहुयुर्यशाय वा एष आकुतिभ्य स्तस्थानः स हैनम
तैष मध्यमाण स्म प्रऽजत्वाते ॥१॥ अथ यदहैके आहुः एवमेवान्वाहिता अजुह्वमानाः शयीरन्निति तद्दु तथा न कुर्यादित
स्थानो वा एष तस्मै यदेनं शवदत्तायायाः इवेन्धीरन्यशाय वा एष आकुतिभ्य स्तस्थानः स हैनमम मध्यमाणस्त्र
तै१ प्रसवते ॥२॥ अथ यदहैके अरण्योः अग्नी समारोह्य निदधतीति माहन्ते निर्मन्थंति तद्दु तथा न कुर्यादित स्थानो वा
एष तस्मै यदेनं शवदत्तायायाः एवं निर्मन्थेयुर्यशाय वा एष आकुतिभ्य स्तस्थानः स हैनमम मध्यमाणस्त्र प्र
न२६ सवते ॥३॥ इच्छन्नेव कुर्यात् ॥ नि वा अवत्सामेष वै ब्रूयात्तस्यै पयसा जुहुयात् हा तर्हे वा एतस्य यो विन्नि वान्यवत्सा
याः आर्त्तमेतदग्निहोत्रं यन्मृतस्य तदार्त्तेनैव तदार्त्तिं निष्कृत्य श्रेयान्भवति ॥४॥ तदप्युपमास्ति ॥ यद्दोरथोम
दितो समागच्छेतां स्यादेवान्यतरः स्यु दाद्येति ॥५॥ तस्य वा एतस्याग्निहोत्रस्योपचारः प्राचीनावीती दोहय
तियज्ञोपवीती वै देवेभ्यो दोहयत्यथैवं पितृणां ॥६॥ नांगारेष्वधिश्रयति ॥ यद्दांगारेष्वधिश्रयेद्देवत्राकुर्याज्जि
ह्मपत्या दुत्तं भस्म दक्षिणा निरुह्य तस्मिन्नेनदधिश्रयति पितृदेवत्यमेवैनत्तत्करोति ॥७॥ नावज्योतयति
नो पः प्रत्यानयति ॥ यद्दावज्योतयेद्यदपः प्रत्यानयेद्देवत्राकुर्यान्नित्रिः प्रतिष्ठाप्य हरति यत्त्रिः प्रतिष्ठाप्य ह

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रेद्देवत्राकुर्य्यात्सकृद्देवनिकर्षन्हरत्तिपितृदेवत्यमेवैनत्तत्करोति॥८॥नोन्नेष्यामीत्याह।नचनुरुन्नयतियज्ञो
न्नेष्यामीतिब्रूयाद्युत्वतुरुन्नयेद्देवत्राकुर्य्यात्सकृदेवतूष्णीन्यक्पूर्व्वस्यतिपितृदेवत्यमेवैनत्तत्करोति॥९॥नोप
रिष्टात्समिधमभ्युपस्यहरति।यज्ञोपरिष्टात्समिधमभ्युपस्यहरेद्देवत्राकुर्य्याद्धस्तादुपास्यहरतिपितृदेवत्यमे
वैनत्तत्करोति॥१०॥नोत्तरेणगार्हपत्यमेति।यज्ञोत्तरेणगार्हपत्यमियाद्देवत्राकुर्य्याद्दक्षिणेनगार्हपत्यमेति
पितृदेवत्यमेवैनत्तत्करोति॥११॥अथयान्यमून्युदीचीनाग्राणिहरणानिभवंति।दक्षिणाग्राणितानिकरोतिपि
तृदेवत्यमेवैनत्तत्करोति।यथाहवनीयेसमिधमाधायसव्यंजान्वाच्यसकृदेवतूष्णीन्यक्पूर्व्वस्यतिपितृदेवत्यमे
वैनत्तत्करोतिनोदिंगयतिनोपमृष्टेनमार्ष्टातिनोदुन्दुतिपितृदेवत्यमेवैनत्तत्करोति॥१२॥तद्धाहुः।यदेषदीर्घस
त्र्यग्निहोत्रंजुह्वत्प्रवसन्म्रियेतकथमेनमग्निभिःकुर्य्युरितितद्धैकेदग्ध्वाहरंतितस्माहुतमग्निभिःसंघ्रापयंतित
दुतथानकुर्य्याद्यथान्यस्यांयोनौरेतःसिक्तंतदन्यस्यांप्रजिजनयिषेत्तादृक्तदस्तीन्येतान्याहृत्यकृष्णाजिने
न्युप्यपुरुषविधिंविधायोर्णाभिःप्रछाद्याज्येनाभिघार्य्यतमग्निभिःसमुपोषेत्तदेनं६स्वाद्योनेःप्रजनयती ३षे॰ शिवाप॰
ति॥१३॥तद्धैकेग्रामाग्निनादहंति।तदुतथानकुर्य्याद्देषवैविश्वात्क्रव्याद्ग्निःसहैनमीश्वरःसपुत्रं६सपशुं६ ॥१॥
समंतोः॥१४॥अथहैकेप्रदव्येनदहंति।तदुतथानकुर्य्याद्देषवाऽअशांतोग्निःसहैनमीश्वरःसपुत्रं६सपशुंप्र

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

द्यो:॥१५॥ अथ हैकऽउल्मुकेन दहन्ति। तदु तथा न कुर्य्यादीषवैरुद्रियोग्निः सहैनमीश्वरः सपुत्रꣳ सपशुमभिमन्तो
:॥१६॥ अथ यद्येनमन्तरेणाग्नी श्विति विवित्वा। तमग्निभिः समुपोषन्त्येतद्वै यजमानस्यायतनं यदन्तरेणाग्नी निति
तदु तथा न कुर्य्याद्घोहैनं तत्र ब्रूयान्मध्येन्वाऽअयं यामस्याशासनमजीजनत तद्धि प्रेस्याशासनं जनिष्यते प्रि
युतमꣳ रोत्स्यतीतीश्वरो ह तथैव स्यात्॥१७॥ ब्राह्मणं॥७॥ अथ यस्माहनाकोमौ कुल्यः। मरिष्यन्तं वै यजमानं स्पो
मन्येत यत्रैवास्माऽआशासनं जोषितꣳ स्यात्तदरण्योरग्नी समारोह्य निर्मथ्य जुहुयात्सेत्स्यदास्माद्यो का
यजमानः प्रेयात्॥१॥ अथैनमन्तरेणाग्नी श्विति वित्वा। तमग्निभिः समुपोषेदिति तदु तथा न कुर्य्यात्तिदेस्वा
नोवाऽएष तस्मै यदेनꣳ शवदत्वायाऽइव जुकुर्याद्ज्ञाय वाऽएषऽआकृतिभ्यस्त्वस्त्वानः सहैनमसमर्षमाण
स्तप्रꣳ सचते॥२॥ इच्छमेव कुर्य्यात्। तिस्त्रऽएव स्थानीरेष्टवै ब्रूयात्तासु गोमयानि वभ्रुं बलानि चावधायना
नात्रिमग्निषु प्रवृंज्याच्चेवेततः संतापादग्नयो जायेरंस्तैरेनं दहेयुस्तत्थाहतैरेव दग्धो भवति नो प्रत्यक्षमि
वा॥३॥ तस्माद्प्येतद्दृषिणाभ्यनूक्तं। यो ऽअग्निरग्नेरध्यजायत शोकात्पृथिव्याऽउत वा दिवस्परि। येन प्रजा
विश्वकर्म्मा जिजान तमग्ने हेडः परि ते वृणक्त्विति यथर्चं पाब्राह्मणं॥८॥ अथैनं द्विपुरीषं कृत्वा। अस्यां पुरीषं प त्वास्यां
प्रतिष्ठापयति पुरीषं वाऽइयं तत्पुरीषऽएवैतत्पुरीषं दधाति याह वाऽअस्यैषा वृकलासपुरीषा तस्येह विद

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ध्यायै स्वर्गाल्लोकात्संभवति नेत्स्वर्गाल्लोकात्संभवदिति तदु तथा न कुर्यात्क्षोधुका हास्य प्रजा भवति लमंतरतः प्रज्ञात्या
ज्येनान्वनक्तिमेध्यमेवैनं तत्करोति ॥५॥ अथास्य सप्तसु प्राणायतनेषु सप्त हिरण्यशकलान्प्रत्यस्यति ज्योतिर्वा
अमृतꣳ हिरण्यं ज्योतिरेवास्मिंस्तदमृतं दधाति ॥६॥ अथैनमंतरेणाग्नीन्निष्टिं चित्वा कृष्णाजिनमुत्तरलोमप्रा
चीनग्रीवमास्तीर्य तस्मिन्नेनमुत्तानं निपाद्य जुहूं घृतेन पूर्णां दक्षिणे पाणावादधाति सव्य उपभृतमुरसि ध्रुवां
मुखेऽग्निहोत्रहवणीं नासिकयोः स्रुवौ कर्णयोः प्राशित्रहरणे शीर्षण्यश्चमसं प्रणीताप्रणयनं पार्श्वयोः स्फ्ये
उदरे पात्रीꣳ समवत्तधानीं पृषदाज्यवतीꣳ शिश्ने स्यां वै शम्यामांडयोरंतरे वृषारवावन्वूरू उलूखलं च मुसलं
चांतरेण लोहे अन्यानि यज्ञपात्राणि दक्षिणे पाणौ स्पंद्य ॥७॥ स एष यज्ञायुधी यजमानः । यथा बिभ्यदामोदव
मतीयादेवमेव योऽस्य स्वर्गो लोको जितो भवति तमभ्युत्स्येति तमेते संताप्याः अन्ये यो यथा पुत्राः पितरं प्रोषुषमा
गतꣳ शिवमुपस्पृशंत्येवꣳ शिवꣳ हैवैनमुपस्पृशंति गृहे वैनं कल्पयंति ॥८॥ तं यदि गार्हपत्यः पूर्वः प्राप्नुयात्
तद्विद्यान्नतिष्ठ एनमग्निः पूर्वः प्रापन्नतिष्ठास्यति प्रत्येवेतस्मिंल्लोके स्थास्यंति ये स्मात्प्रत्यंचं इति ॥९॥ अथ यद्य
आहवनीयः । तद्विद्यान्मुख्य एनमग्निः पूर्वः प्रापन्मुखतो लोकानजैषीन्मुखमेव तेऽस्मिंल्लोके भविष्यंति ये स्मा
त्प्रत्यंचं इति ॥१०॥ अथ यद्यन्वाहार्यपचनः । तद्वि द्यादन्नाद एनमग्निः पूर्वः प्रापदन्नमत्स्यत्यन्नमेव तेऽस्मिं

वै
स्त
नो प॰
त्पु
शिवाय॰
॥२॥
त्पु
स्त

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

लोकेस्यंति यस्मात्तत्त्वं वइति॥११॥ अथ यदि सर्वे सकृत्। तद्विधात्क्र्यात्लोकमजैषादित्येतान्यस्मिन्चित्ता
न्यानि॥१२॥ तं वाऽएतं। यजमानानाम्याकृतिमंततो जुहोति स वोस्य स्वर्गो लोको जितो भवति ततऽस्याकृतिम
योमृतः संभवति॥१३॥ अथ यान्यश्मभयानि चमन्मयानि च भवंति। तानि ब्राह्मणाय दद्यात्कवोद्वहमुर
तं मन्यंते यस्तानि प्रतिगृह्णाति स्यपऽएवैनान्यभवहरेयुरापोवाऽअस्य सर्वस्य प्रतिष्ठा तदेनमप्स्वेव प्रतिष्ठा
पयति॥१४॥ अथैतामाकृतिं जुहोति पुत्रो वा भ्राता वा योवान्यो ब्राह्मणः स्यात्तस्मात्त्वमधिजातोसि त्वदयं
जायतां पुनः॥ असौ स्वर्गाय लोकाय स्वाहेत्यनपेक्षमेत्यापउपस्पृशंति॥१५॥ ब्राह्मणं॥ द्वितीयः प्रपाठ
कः॥ कं १५॥ सोमो वै राजा यज्ञः प्रजापतिः। ३ ईशांतिः ३॥ अथातो श्मशानं कुर्वंति। गृहान्वा प्रज्ञानं वा यो वै
कश्च म्रियते स शवस्तस्माऽएतदन्नं करोति तस्माच्छवान्नं शवान्नं ह वै तच्छ्मशानमित्याचक्षते परोक्षं
श्मशाऽउ हैव नाम पितृणामत्तारस्ते हामुष्मिंलोके कृतश्मशानस्य साधु कृत्यामुपदंभयंति तेभ्यऽएतदन्नं करो
ति तस्माच्छ्मशान्नं श्मशान्नं ह वै तच्छ्मशानमित्याचक्षते परोक्षं॥१॥ तद्वै नातिप्रं कुर्यात्। नेन्नवमघं कर
वाणीति चिरऽएव कुर्याद्दिघमेव तत्तिरः करोति यत्र समा नानुचनस्मरेयुरश्रुतिमेव तदघं गमयति यद्यनु
स्मरेयुः॥२॥ अयुग्मेषु संवत्सरेषु कुर्यात्। अयुग्मं हि पितृणामेकनक्षत्रेऽएकनक्षत्रं हि पितृणाम मावा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्यायाममावास्यायाऽएकनक्षत्रमेको हि यद्देतार्ठं रात्रिर्ठं सर्वाणि भूतानि संवसंति तेनोनं काममाप्नोति यः सर्वेषु
नक्षत्रेषु ॥३॥ शरदि कुर्यात् स्वधा वै शरत्स्वधो वै पितॄणामन्नं तदेनमन्नं स्वधायां दधाति माघे वा मा नो घं
भूदिति निदाघे वा निनो घं धीयानाऽइति ॥४॥ चतुःस्रक्ति देवाश्चासुराश्चोभये प्राजापत्या दिक्ष्वस्पर्द्धंत ते
देवाऽअसुरान्त्सपत्नान्भ्रातृव्यान्दिग्भ्यो नुदंत ते दिक्काः पराभवंस्तस्माद्या दैव्यः प्रजाश्चतुःस्रक्तीनि ताः श्मशाना
नि कुर्वते ऽथ याऽआसुर्यः प्राच्यास्त्वद्ये त्वत्परिमंडलानि ते नुदंत ह्येनां दिग्भ्यऽउभे दिशावंतरेण विदधाति मा
चीञ्च दक्षिणां चैतस्यार्ठं ह दिशि पितृलोकस्य द्वारं द्वारैवैनं पितृलोकं प्रपादयति स्रक्तिमिद्दिक्षु प्रतितिष्ठती
तरेणानूनावांतरदिक्षु तदेनर्ठं सर्वास्तु दिक्षु प्रतिष्ठापयति ॥५॥ अथातो भूमिजोषणस्योदीचीनप्रवणे
करोत्युदीची वै मनुष्याणां दिक्तदेनं मनुष्यलोकऽआभजत्येतद्वै पितरो मनुष्यलोकऽआभक्ता भवंति यद्दे
बां प्रजा भवति प्रजा हास्य श्रेयसी भवति ॥६॥ दक्षिणाप्रवणे कुर्यादित्याहुः दक्षिणाप्रवणो वै पितृलोकस्तदे
नं पितृलोकमाभजतीति न तथा कुर्यादामी वह नामतः श्मशानं करणं क्षिप्रे हैषामपरोनुमेति ॥७॥ दक्षि
णाप्रवणस्य प्रसर्षे कुर्यादित्यु हैकऽआहुः तत्प्रत्युक्तिं तमघं भवतीति नो एव तथा कुर्याद्यद्वाऽउदीची
नप्रवणे करोति तदेव प्रत्युक्तितमघं भवति ॥८॥ यस्यैव समस्य सतः दक्षिणतः पुरस्तादापऽएत्य सं०

शिवाय०

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्तायां प्रघ्नत्यां एतां दिशमभिनिष्क्रुद्धाः स्म वा अपो पिपध्रे स्त्रं कुर्याद्विन्नं वा आपो न्नाघमेवास्मा एतत्पु
रस्तात्स्वस्त्यं दधात्यमृतमु वा आपः एषा ह जीवानां दिगन्तरेण सप्तर्षीणां चोदयनमादित्यस्य चास्तमय
नं यमृतमेव तज्जीवेषु दधाति तद्दैतन्नातिमीवन्ग्रामं श्मशानं कुर्याज्जीवेभ्यो हितं यद्धाव जीवेभ्यो हितं
नान्ति तु भ्यः ॥९॥ कंवति कुर्यात् । कमस्मै सदित्यर्थो शंवति शमस्मै सदिति नाधिपथं कुर्यान्नाकाशे नेदावि
रघं करवाणीति ॥१०॥ गुहा सद्दवतापि स्याद्वा तदघं गुहा भवत्यघमेव तद्गुहा करोत्यथ यद्दवतायसौ वा
आदित्यः पाप्मनोपहन्ता स एवास्मात्पाप्मानमपहन्त्यथो आदित्यज्योतिषमेवैनं करोति ॥११॥ न तस्मि
न्कुर्यात् यस्मिन्नाच्छादनं प्रकाशः स्याद्यावमानं ह नाम तच्छिद्रे ह ह्यामपरो नु प्रैति ॥१२॥ चित्रं पश्चात्स्या
त्प्रजा वै चित्रं चित्रं ह हास्य प्रजा भवति यदि चित्रं न स्यादापः पश्चात्स्योत्तरतो वा स्युरापो त्वेव चित्रं चि
त्रं ह हैवास्य प्रजा भवति ॥१३॥ ऊर्ध्वं वै रेतः करोति रेतो वा ऊषाः प्रजननं तदेनं प्रजननं आमजसे तद्वै पि
तरः प्रजननमामकामं भवन्ति यदेषां प्रजा भवति प्रजा हास्य श्रेयसी भवति ॥१४॥ समूलो समूलं ह
हि पितॄणां वीरिणमिश्रमेतद्ध्यस्याः पिव्यमनतिरिक्तमथो अघमेव तद्गुहं करोति ॥१५॥ नमूमिपा

शमग्निविदध्यात्तान्न शरन्नाश्मगं धान्नाध्यांऽन्नपरिश्रिपसीन्नाश्वत्थस्यां तिकुंकुर्यान्नविभीतकस्य नति
ल्वकस्य न स्फूर्जकस्य न हरिद्रोर्न्नन्यग्रोधस्यैवान्ये पापनामानोऽमंगलो पेसृयानान्नामेव परिहाराय ॥१
६॥ अथात आवृदेवाग्निविधुयाग्निचितः श्मशानं करोति यद्वै यजमानोऽग्निं चिनुतेमुष्मै तद्लोकाय यज्ञे
नात्मानꣳ संस्कुरुत एतदुह यज्ञियं कर्म्मासꣳस्थितं मा श्मशानकरणात्तद्यदग्निविधुयाग्निचितः श्मशानं
करोत्यग्निविधामेव तत्संस्थापयति ॥१७॥ तद्वैनं महत्कुर्वीत नेन्महदघं करवाणीति यावानपक्षपुच्छोऽग्नि
स्तावत्कुर्यादित्यु हैक आहुः समानो ह्यस्यैष आत्माथापैवाग्नेस्तद्येति ॥१८॥ पुरुषमात्रं त्वेव कुर्वीत तात
थापरस्मा अवकाशन्न करोति पश्चाद्वरीयः प्रजा वै पश्चात्प्रजामेव तद्वरीयसीं कुरुते उत्तरतो वर्षीय
: प्रजा वा उत्तरा प्रजामेव तद्वर्षीयसीं कुरुते तद्धि धायापसलविसृष्टाभिस्पंद्याभिः पर्यातनोत्यपस
विधिस्थꣳ हि कर्म्म ॥१९॥ अथोद्धृतवा आहास यावत्येव निवपत्स्यात्तावदुद्धन्यात्पुरुषमात्रं त्वेवो
द्धन्यात्तथापरस्मा अवकाशन्न करोति यो ऽषधिनो को वै पितर उषधीनाꣳ ह मूलान्युपसर्पन्त्यथो
नेदस्याऽमंतर्हितो मदिति ॥२०॥ आसनलांनां अं तद्वर्यो हैके निवपंति दिवाश्चासुराश्चोभये प्राजापत्याः

वाग्नि ऽ
मयो
पापा
न्ने
शिवाय·
॥८॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

अस्मिंल्लोकेऽस्पर्द्धन्त ते देवाऽअसुरान्त्सपत्नान्भ्रातृव्यानस्माल्लोकादनुदन्त तस्माद्या दैव्यः प्रजाऽअनंत
र्हितानि ताः श्मशानानि कुर्वतेऽथ याऽआसुर्यः प्राच्यास्त्वद्ये त्वदन्तर्हितानि ते वमन्त्वद्यस्मिंस्त्वत्॥१॥
अथैनत्परिश्रिद्भिः परिश्रयति। याऽएवामूः परिश्रितस्ताऽएता यजुष्मतीः परिश्रयति तूष्णीमिमा
दैवं चैवतत्पित्र्यं च व्याकरोत्यपरिमिताभिरपरिमितो ह्यसौ लोकः॥२॥ अथैनत्पलाशशाखया
समुद्दहति। यद्देवादोऽमुद्दहन्तदेतदपेतो यन्तु पणयोऽसुम्ना देवपीयवऽइति पणीनेवैतदसुम्नान्देवपी
यूनसुररक्षसान्यस्माल्लोकादपहन्त्यस्य लोकः सुतावतऽइति स्तुतवान्हि सऽइज्जानो द्युभिरहोभिरक्तु
भिर्व्यक्तमिति तदेनमनुमिथ्याहोरात्रैर्व्यक्तलोकं करोति॥३॥ यमो ददात्ववसानमस्माऽइति। यमो ह
वाऽअस्याऽअवसानस्येष्टे तमेवास्माऽअस्यामवसानं याचति तां दक्षिणोदस्यत्युदगितरां दैवं चै
व तत्पित्र्यं च व्याकरोति॥४॥ अथ दक्षिणतः सीरं युनक्ति। उत्तरतऽइत्यु हैकऽआहुः स यथाकामं ये
ततथा कुर्याद्युङ्क्ते इति संप्रेष्यामि मंत्रयते सविता ते शरीरेभ्यः पृथिव्यां लोकमिच्छत्विति सविता वास्यैत
च्छरीरेभ्यः पृथिव्यां लोकमिच्छति तस्मै युज्यन्तामुस्रियाऽइत्येतस्माऽउ हि कर्मणऽउस्रिया युज्यन्ते॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

पा॥ एवं भवति। षड्ऋतवः संवत्सरः संवत्सरेणैवैनमेतत्संवत्सरे प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठापयति तदपसलविपर्याहिन्यो
त्तरतः प्रतीचीं प्रथमां सीतां कृषति वायुः पुनातु इति सविता पुनातु इति जघनार्द्धेन दक्षिणाग्नेर्भ्राजिसे इति ११८
दक्षिणार्द्धेन प्राचीं सूर्यस्य वर्चसेत्यग्रेणोदीचीम्॥६॥ शतं ह ८०॥ चतस्रः सीता यजुषा कृषति तद्यद्
वसन्तस्य दिक्ष्वन्नं तस्मिन्नेवैनमेतत्प्रतिष्ठापयति तद्वै यजुषा कृषावैनं घृतं ज्योतिर्दिशः॥७॥ अ शोधा
कोधे थात्मानं विकृषति तद्यदेव संवत्सरेऽन्नं तस्मिन्नेवैनमेतत्प्रतिष्ठापयति तत्परिमितां परिमितं परिमि
तो ह्यसौ लोकः॥८॥ अथैनं दिहुं याति। कृत्वा तत्कुम्भं स्मै कुम्भलोऽएनं युङ्क्ते। विमुच्यंतामुस्रिया इत्ये
स्त्रियाषु ५ तस्मादु हि कुम्भलोऽयुक्तं तेतद्दक्षिणोदस्यत्युदगितरद्वै वंचेव तन्मिथुनं व्याकरोति॥९॥ ब्राह्मणं॥५॥
अथ सर्वौषधं वपति यदेवादः सर्वौषधं तदेतद्यदकीमिस्त दुपत्यैकये दं देवं चैवतन्मिथुनं व्याकरोत्यथ
छेवोनिषदनं पर्णेवोवसति कृतेति ज्योतिर्जीवातुमेवैभ्य एतदाशास्ते तथो हैषामेकैकोपरो जरसा नु शिवाय.
तीषं त्व प्रैति॥१०॥ अथैनं निवपति इयं वै पृथिवी प्रतिष्ठास्यामेवैनमेतत्प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठापयति पुरादितस्यो ॥५॥
दयात्रिरऽस्रवे वै पितरं स्तिरऽइव यावत्क्रिमिरऽएवतत्करोति यथा कुर्वतो मुदिया त्रेदेन मुभयोरहो

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ति

रात्रयो:प्रतिष्ठापयति॥२॥सविताते शरीराणि मातुरुपस्थऽआवपतुति सवितैवास्यैतच्छरीराणि पृथिव्यै

मातुरुपस्थऽआवपति तस्मै पृथिवि शंभवेति यथैवास्माऽइयꣳशिवꣳस्यादेवमेतदाह प्रजापतौ त्वा देवताया

मा३ मुपोदके लोके निदधाम्यसाविति नामास्य गृह्णात्ययं वै लोकऽउपोदकस्तदेनं प्रजापतौ देवतायामुपोदके मा३

हैतां लोके निदधाति॥३॥ अथ कुंविह्वाहा एतां दिशमनवानन् स्त्रित्वा कुंभं प्रद्वीयानपेक्षमाणऽएहीति तत्र २

जपति परम्मृत्योऽअनुपरेहि पंथां यस्तेऽअन्यऽइतरो देवयानात्॥ चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि मा नः

प्रजाꣳरीरिषो मोत वीरानिति ज्योग्जीवातुमेवैभ्यऽएतदाशास्ते तथो हैषामेकैकोपरोजरसानुप्रैति॥४॥ स्म

अथैनं यथांगं कल्पयति शंवातः शꣳहि ते घृणिः शंते भवंत्विष्टकाः॥ शंते भवंत्वग्नयः पार्थिवासो मा त्वा

मा३ भिशूशुचन्॥ कल्पंतां ते दिशस्तुभ्यमापः शिवतमास्तुभ्यं भवंतु सिंधवः॥ अंतरिक्षꣳशिवं तुभ्यं कल्पंतां ४

ति१५ ते दिशः सर्वाऽइत्येतदेवास्मै सर्वं कल्पयत्येतदस्मै शिवं करोति॥५॥ अथ त्रयोदश पादमात्र्यऽइष्टका

अलक्षणाः कृता भवंति॥ याऽएवामूरग्नाविष्टकास्ताऽएता यजुषा ताऽउपदधाति तूष्णीमिमा देवं वै

वतद्विच्यंचव्याकरोति॥६॥ त्रयोदश भवंति त्रयोदश मासाः संवत्सरः संवत्सरेणैवैनमेतत्संवत्सरे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठापयति ॥७॥ पादमात्र्योभवंति प्रतिष्ठा वै पादः प्रतिष्ठामेवास्मै करोत्येवं न दक्षिणाभवंति निर
इव वै पितरस्तिर इव तद्युदक्षिणांतिरः एव तत्तिरः करोति ॥८॥ तासामेकामध्ये प्राचीमुपदधाति सि
ऽस्त्रात्मा तिस्त्रः पुरस्तान्मूर्द्धमेतद्धिताः स्तरिक्तिस्त्रो दक्षिणतः सदक्षिणः पक्षस्तिस्त्रउत्तरतः सउ
त्तरः पक्षस्तिस्त्रः पश्चात्तेषु पुच्छं सोस्यैष पक्षपुच्छवानात्मा यथैवाग्नेस्तथा ॥९॥ अथ प्रदरात्पुरीषमा
हर्तवा आह एतद्वास्याः पित्र्यमनतिरिक्तं यो ऽमघमेव तत्तत्करोत्यस्मिन्नु हैके वांतरदेशे कर्षं
खात्वा ततोभ्याहारं कुर्वंति पुरीषं त्वहैके दक्षिणतः पश्चादुत्तरतस्ततोभ्याहारं कुर्वंति सयथाकामयेत
तथा कुर्यात् ॥१०॥ न हैनं महत्कुर्यान्नेन्महद्दघं करवाणीति यावानुद्बाहुः पुरुषस्तावत्क्षत्रिय
स्य कुर्यान्मुखदघ्नं ब्राह्मणस्योपस्थदघ्नं स्त्रियाऽऊरुदघ्नं वैश्यस्याष्ठीवद्दघ्नं शूद्रस्यैवंवीर्या हि
वर्ष्मा इति ॥११॥ अधो जानु त्वेव कुर्यात्तत्पापरस्मा ऽवकाशं न करोति तस्य त्रिः यमा णस्य तेजनी मुत्त
रतो धारयंति प्रजाहसा प्रजामेव तेदुत्तरतो धारयंति नान्यत्स्यैत्वा वेनामद्भ्वा गृहे शृद्भ्यते जा
मेव तद्गृहे शृद्भ्यति ॥१२॥ कृत्वा ऽयवान्वपति अघमेव वयानि त्वेवकामैः प्रच्छादयति कमेसदिति

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दर्भैः प्रच्छादयन्त्यरूक्षतायै ॥ १२ ॥ ब्राह्मणं ॥ ६ ॥ अथैनं कुंभिः परिलिहंति । पालाशं पुरस्तात्प्रस्तवैपलाशोब्र
स पुरो गवमेवैनं स्वर्गं लोकं गमयति शमीमयमुत्तरतः शम्येमादिति वारणं पश्चाद्घ्नमेवारयाताऽ
इति वृत्र शंकुं दक्षिणतो घस्यैवानत्ययाय ॥ १ ॥ अथ दक्षिणतः परिवक्रे खनंति । ते क्षीरेणाचोदकेन च
पूरयंति तेहैनममुष्मिंल्लोके क्षिनेकु ...उपधावतः सप्तोत्तरतस्माऽउदकेन पूरयंति न ह वै सप्त स्रुवंती
रघमत्येतु मर्हत्यघस्यैवानत्ययाय ॥ २ ॥ अश्मनस्त्रीस्त्रीनभिकिरंति । ताऽअभ्युत्तरं त्यैश्मन्वती रीयते
स इ रमध्वमुत्तिष्ठत प्रतरता सखायः ॥ अत्रा जहीमो शिवा येऽअसंक्षिवान्व यमुत्तरेमाभिवाजानिति
मृत्यैव मनुष्यधावबंधुः ॥ ३ ॥ अपामार्गैरपमृज्जते । अघमेव तदपमृजते पाघमपकिल्बिषमपकृत्या
मपोरपः ॥ अपामार्गत्वमस्मदपदुःष्वप्न्यं सुवेति सर्थैव मनुष्यथावंधुः ॥ ४ ॥ यत्रोदकं भवति तत्स्नां
ति स्नुमित्रियान आप उषधयः संत्विति त्वंजलिना पऽउपावति धृज्रो वाऽआपो वृत्रेणैवैतन्मेधे
यं कुरुते दुर्मित्रिया स्तस्मै संतु यो स्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मऽइति यामस्य दिशं द्वेष्यः स्यात्तां दिशं प
रासिंचेद्धैनैवतं पराभावयति ॥ ५ ॥ स यदि स्थावराऽआपो भवंति स्थापयंत्येषां पाप्मानमथ यदि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वृहंति वृहंत्से वैषांपाप्मानं स्नात्वा हतानि वासांसि परिधायानडुहः पुछमन्वारभ्यायंत्याग्नेयो वा ऽ
अनड्वानग्निमुखा ऽ एव तत्पितृलोकाज्जीवलोकमभ्यायंत्यथो ऽ अग्निर्वै पथो निवोढा स ऽ एनानति
वहति ॥६॥ उद्वयं तमसस्परीति । एतामृचं जपंतो यंति तमसः पितृलोकादादित्यं ज्योतिरभ्याय
न्ति तेभ्य ऽ आगतेभ्य ऽ आंजनाभ्यंजने प्रयछंत्येष ह मानुषोलंकारस्तेनैव तन्मृत्युमंतर्दधते ॥७॥
अथ गृहेष्वग्निं समाधाय । वारणान्परिधीन्परिधाय वारणेन स्रुवेणाग्नये ऽ आयुष्मत ऽ आहु
तिं जुहोत्यग्निर्वा ऽ आयुष्मानायुषः ईष्टे तमेवैभ्य ऽ आयुष्याशिष्यते ऽ आयुः षि पवस ऽ इति पुरोनु
वाक्या भाजनम् ॥८॥ अथ जुहोति । आयुष्मानग्ने हविषा वृधानो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि ।
घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यं पितेव पुत्रमभि रक्षतादिमान्स्वाहेति यथैवैनानभिरक्षेद्यथा स्निग्धो
पायेदेवमेतदाह ॥९॥ तस्य पुराणोऽनड्वान्दक्षिणा पुराणं वा वासः पुराण्यासंदी सोपबर्हणैषा शेवाय॰
न्वादिष्टा दक्षिणा कामं यथाश्रद्धं भूयसीं दद्यादिति ॥ अग्निचितः ॥१०॥ अथातोऽग्निचितः एतदेव ॥७॥
ममिजो ष एष मेतन्त्क मानं कर्म्म यदन्यदग्निकर्म्मणिः कुर्य्यादाहिताग्नेः शर्कराः इत्युहे क ऽ आकु

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

केश॰ आग्ने॰।५।आस॰। प्रजापतिर॰ द्वितीयमेत॰। अथैन॰। पर्ण॰। अथा॰ रुक्मं॰ वनी॰।६। गौर्ह॰ अथातोनै॰ चितो॰ आलं॰ कर्म॰।
७। प्राण॰ द्विती॰ तती॰ चतु॰ पंच॰ नाक॰ सत॰।८। अथातः श॰। उप॰ अथातोवै॰ अथातोश॰। अथातः प॰।९। आतिरे॰ प्रजापतिः स्व॰।
प्राणोगा॰ प्रजापतिर्वि॰ तस्यवा॰। अयहै॰।१०। संवत्सरोवैय॰। त्रिर्ह॰ वाग्घ॰ उद्धा॰ उर्व॰ मृत्यु॰ पशु॰ तद्यथा॰।११। अयंवै॰ समु॰ मध्वा॰
दीर्घस॰ तदाकूर्म॰ सोमोवै॰ हिम॰ इन्द्रस्य॰ एतस्मा॰।१२। प्रतो॰ प्रजापतिर्द॰। प्रजापतेर॰ उत्तमं प्रजापतिर॰ अथमा॰ पुरुषो॰ प्र
सवैस्व॰ अथा॰।१३। देवाह॰ अथातो॰ सवैत॰ दया॰ दम॰ जनको॰ जनकु॰ पूर्ण॰ श्वेत॰ प्राश्नी॰।।१४।। उँ प्रत॰ तद्य॰ अथाज्य॰ बह॰
वस॰ अग्निर्वैदि॰ तद्यथायो॰ तांवैमा॰ अथवेद॰।१। अयंवै॰ अथम॰ देव॰ सवा आ॰ तद्येसो॰।२। अपोत॰ अथोदि॰ साक्षाव॰ प्रथे
मतेदे॰।३। घोषः प्रोक्त॰ माहुक॰ तद्य एतउच्छ्रितादेवा॰ अथया॰ सजुहोतिश्रणो॰।३। पुरुं॰ तस्या॰ यत्तद्या॰ सआज्य॰ इडो॰।सा
सांद्वा॰।४। द्वितीयातद्ये॰ अथदिशो॰ सवैदी॰ अथैतस॰ मुखेवो॰।५। अथोआ॰ अमावा॰ अथस्य॰ अथैतांधू॰ तदुप॰।६। अथो
खां॰ द्वितीयावत॰ तंप्र॰ अपांग॰।७। तस्यमु॰ तद्येषाम॰ एकाद॰ ना॰ दशेष्का॰ अथस्य॰।८। अपोत्त॰ सवः स॰ मात्ते॰ नाम॰।९। या
वार॰ अयमे॰ योय॰। सोय॰ अथव॰।१०। अपथा॰ अभव॰ ब्रह्मवा॰ सय॰।११। दशो॰ अथमत्र॰ अयमदि॰ सर्वे आ॰।१२। प्रजापतिर्
तस॰ किन्धा॰ अथयो॰ एतेन॰ चतस्र॰।१३। अथोत्तरत॰ सि॰ अथरौ॰ तेदेवा॰ तानिय॰ योत्तो॰ कतम॰ आ॰ अथहै॰ अथवामि॰ ति।।१४।। शिवायगुरवे
समसहस्रमुद्दशतरोपंचतुर्विंशतिः।व्रच॰ ते॰ स॰ य॰ य॰ स॰।१। स॰ बृ॰ पु॰ प्र॰ म॰।२। दे॰ वा॰ नी॰ म॰ वि॰ प्रा॰ सो॰।३। मा॰ आ॰ मं॰ स॰ त॰।४। दे॰ वा॰ स॰ मे॰।५ ॥१८॥
अस॰ प्रा॰ प्र॰ त॰ रु॰।६। गा॰ अ॰ आ॰ कू॰ मा॰ अ॰ अ॰ गा॰ प्र॰ प्र॰ अमा॰।८। अ॰ अ॰ सं॰ ने॰।१०। सं॰ अ॰ प्र॰ अ॰।११। अ॰ पु॰ सो॰ प्र॰।१२। प्र॰ नि॰ प्र॰ पु॰।१३।
दे॰ स॰ हृ॰ घ॰ ला॰ ज॰ म॰।।१४।। अथयत्नंविसृजनेसप्तमिन्तर्विमुंडोकुमेत्पनिश्राम्मा ष्योग्रहान्विंग्रहलूतेथगृहपतिः सुब्रह्मण्या

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

र्या॥ एवामुत्स्याधेयशार्करापूइतिनकुर्य्यादित्येके॥ ईश्वरोहैता॥ अनग्निचितऽसंतप्तोरितिसयथाकामयेत
तथाकुर्य्यात्॥१९॥ अभ्यासिया॥ एवंजोष्टुमाहत्वांअंतरेएानिदधातीमंजीवेभ्यः परिधिंदधामिमैमान्नुगादपरो॥ अर्द्धमेतम्॥ शतंजीवंतुशरदःपुरूचीरंतर्मृत्युंदधतांपर्व्वतेनेतिजीवेभ्यश्चैवैतां
पितृभ्यश्चमर्य्यादांकरोत्यसंभेदायतस्माद्धहैतज्जीवाश्चपितरश्चनसंदृश्यंते॥१२॥ ॐ द्यौः शांतिरं०रेधि॥ ॐ शांतिः ३॥ ब्राह्मणं॥७॥ चतुर्थः प्रपाठकः॥ कंडिका१०१॥ याज्ञिकदेवकृष्णात्मजकृष्णेन वैशाखकृष्ण२ सोमदिनेलिखितंशुभं॥ नागरश्रमदावादीप्रसिद्धः॥ श्रीविश्वेश्वरायनमः॥
॥ श्रीगणेशायनमः॥ ॐ इषेत्वा०॥ कृ०॥ सुमि०॥ एदं॥ अग्ने०॥ देव० धाव०॥ उप०॥ देवस०॥ अपोदे०॥ युंजा०॥ दृशा०॥ मयि०॥ ध्रुव० अग्ने०॥ नम०॥
अश्म०॥ धाज०॥ स्वाही०॥ सन्न०॥ इमं०॥ तेजो०॥ हिर०॥ अच्छ०॥ शादं०॥ अग्नि०॥ सम्मा०॥ होता०॥ समिद्धो०॥ देवस०॥ सहृ०॥ तदे०॥ अस्या०॥ वज्रा०॥
अपे०॥ सर्वा॥ देवस्य०॥ देव०॥ स्वाहा०॥ ईशा०॥ ॐ॥ खं०॥ इषे॥ परि०॥ अग्ने०॥ उप॰सुश०॥ मधुसोम०॥ परं०॥ अन्या०॥ राज्ञ०॥ नमोहि०॥ इन्द्रे०॥ इमो०॥
आन्ता०॥ अश्विनाते०॥ दधि०॥ प्रजाप०॥ तेम्न०॥ तनन०॥ अयमि०॥ अनु०॥ इयत्म०॥ शेषं पंचसप्तति॥ हिर०॥ ॐ व्रत० सवै० सवैसूच॥ हिंकृ०
सवैप्र०॥ सतवोह०वैदि०सवेप०मन०सयनाह॥ सय०ऋ०सूर्यो० अथकृ०॥ प्रजापतिर्हि०॥ पितेमहा०॥२॥ देव० दक्षिले०॥ सतप०॥ शिरो० ८
लघुए०॥ उकुरमेवा० अग्नि० नघ०॥ प्रजापतिर्वै०ना॥३॥ प्राणो०॥ चक्षु० भक्ष० मनो०॥ आदि० प्रजापतिर्ह्वा०॥ भुः॥४॥ देवा०॥ अपस्कु० अश्मा०॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मा ह्वयति ता वा एतास्तानि दश भवंति ता एताः अंगुलयो मध्यमेव तृतीया चितिः स होवाच पर्वशस्तस्मा उ हैतदुवाच स वा एषा
ऽऽत्मैव यत्सौत्रामणीमध्यदीधाया एव ज्योक् माहात्म्य आश्रीपुत्रादासुरिवासिनः ॥२॥ एवं वृत्तं विसृजेत परमां गतिं गच्छतीति तस्मा
द्बहव्व यस्मात्तस्मिंस्तमुपहवमिष्ट्वा समिधो ऽभ्यादधाति द्वादश वा त्रयोदश वा दक्षिणा भवंति यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावत्
द्भवति तस्मात्तमानुसंबंधनास्तस्मादिमे प्राणा उपरिष्टाद् संछन्नाः संवादेनैव र्त्विजो लोका इति ब्राह्मणे ब्राह्मणस्य यस्मै ब्राह्मणे
नमः कैशिनी रेवे या अप्येलहिं प्रजा जायंते तस्माद्विमावात्मानमभितो बाहू तस्मादु हैतज्जीवाश्च पितरश्च न संदृश्यंते वा
जसने येन याज्ञवल्क्येन व्याख्यातं ते ॥२॥ ॥ ॐ अथोत्सर्गविधिं व्याख्यास्यामः । श्रावण्यां पौर्णमास्यां मध्याह्ने कायां वा तत्र
मजीम यकुशाति । सुमनस दूर्वापामार्जनयज्ञोपवीतफलतांबूलनैवेद्याहरणं श्रोत्रिणैः सह नदीं गत्वा शुचौ देशे स्थाप्य प्र
दोल्यपाणिपादं कुशोपग्रहौ बद्धशिखी नित्यं यज्ञोपवीत्याचम्य प्राणायामं कृत्वा कालस्नाने विशेषः कृंदसामुत्सर्गोपाकर्म
प्रारंभनिमित्तं नित्यनैमित्तिकस्नानाद्यहं करिष्ये । उभाकविर्युवा इति जपित्वा परिशिष्टोक्तस्नानविधिना स्नानं कृत्वा स्नाना
तेमार्जने विशेषः कांडात्कांडादिति दूर्वामार्जनमपामार्गेण स्नानांगतर्पणं तेमध्याह्नसंध्यानंतरं विश्वामित्रानु वा
कादिमंडलांत मित्युपस्थानं ब्रह्मादीनां तर्पणं ब्रह्मादावर्णनं चतुरस्रस्थंडिलोपरि दर्भमयान्सप्त ऋषीनृकरोति सप्त कश्यपभर च २
द्वाजांगिरसगौतमवत्सपराशरमांडव्या एते सप्त ऋषयो विष्णुरूपाः प्रव्यवस्था पर्याश्च आवो देवास इत्यावाहनं मनो
जूतिरिति प्रतिष्ठापनं भेदेन सप्त सप्त यइदं विष्णुर्घा ध्यां षोडशोपचारैः पूजनं मंत्रावसरे नैमित्तिकतर्पणं अद्भिर्देवांश्च

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

५

ताॐस्मिवेदानर्षीमुराणाचार्यान्निगंधर्वानितराचार्यान्त्संवत्सरंवत्सावयवंपितृनाचार्यान्त्स्वांश्चतर्पयेपुत्रांस्तर्पयेमनोमेतर्पय
द्मावेवगोतमभरद्वाजावितिसर्षीणामार्षेयांश्चआचार्यपित्नोस्ततस्वकीयांश्चसंवत्सरोसिव्रीहयश्चयइतिततश्छंदां
ॐसितर्पयेन्मूर्द्धवियइतिद्वाभ्यांमाक्षंदइतिद्वाभ्यामेवक्षंदइतिद्वाभ्यामधुश्चेतिषड्चमयंपुत्रोभुवरत्सयंपुरोदरिके
षाइत्यत्रवंशानुद्धरणंवंशानामतश्चतुःसाहित्रीप्रब्रलणंविरतास्मइतिस्नकृद्ध्यापादानजपततोब्राह्मणभोजनमुक्तिश्चब्र
स्तणस्पतइतिऋषीणांविसर्जनसमाप्तोयमऋषितर्पणविधिःसमाप्तोयमऋषितपर्णविधिः॥१॥ऋषितर्पणसूत्रंसमाप्तं॥

ऋषितर्पणसूत्र श्लो० ३२०

शिवाय।

॥श्री॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri